

АНТУАН АРНО ПРО ПЕРЕКЛАД РЕЛІГІЙНИХ ТЕКСТІВ ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ

Ласка Ігор Васильович,

канд. філол. наук, доц.

Дипломатична академія України при МЗС України

У статті на матеріалі праць Антуана Арно на захист перекладів релігійних текстів французькою мовою розкривається роль великого граматиста в утвердженні французької мови в усіх сферах її функціонування, у відстоюванні права французів мати доступ до віри на основі рідної мови, його активна громадянська позиція в подоланні церковної цензури.

Ключові слова: перекладознавство, історія перекладу, переклад релігійних і сакральних текстів, переклад Біблії, право на переклад рідною мовою, церковна цензура.

Сучасне перекладознавство, долаючи певну обмеженість вузько лінгвістичного підходу попередніх років, все частіше звертається до власного історичного досвіду для визначення своїх теоретичних засад, вироблення методів аналізу і системи понять, що складають його суть як наукової дисципліни (див. праці Михайла Москаленка, Максима Стріхи, Тараса Шмігера, Мішеля Баляра, Жана Деліля, Джовані Дотолі та ін.).

Антуан Арно (*Antoine Arnauld, 1612-1694*), відомий французький теолог, філософ і граматист, увійшов до історії, серед іншого, своїми перекладами творів святого Августина та знаменитими *Правилами для розрізнення доброї і поганої критики перекладів Святого письма французькою мовою* [Arnauld 1777a]. Не можна не згадати і його особисту участь у перекладі Біблії, започаткованому Антуаном Леметром і продовженому Ісаком Люї де Сасі. Крім того, Арно зробив суттєвий внесок у розвиток теорії та практики перекладу своєю полемікою з єзуїтами. Цей аспект його діяльності залишився практично поза увагою в науковій літературі. Французький дослідник перекладацької творчості Арно Ж. Р. Армогат в одній із статей [Armogathe 1998] лише побіжно згадує виступ Арно на захист *Молитовника* Ле Турне. Між тим, праці Арно на захист права перекладати французькою мовою релігійні тексти займають важливе місце в становленні концепції перекладу Пор-Руаялю і, ширше, в утвердженні французької мови в цій сфері функціонування. Вони є предметом розгляду нашої статті, яка ставить собі за мету на їх матеріалі показати роль Арно в цих процесах.

У 1660 році в Парижі вийшов збірник французьких перекладів текстів щоденних мес католицької церкви і пояснень до них *Messel Romain (Римський Требник)*, виданий священником, доктором богослов'я де Вуазеном (*M. de Voisin*). В умовах протистояння офіційної церкви і янсенізму, а також зважаючи на загальне спрямування перекладацької і видавничої діяльності Пор-Руаялю, дуже швидко виникла підозра, що де Вуазен лише підставна особа, а переклад і видання книги – справа теологів з Пор-Руаялю, які нібито прагнули підірвати монополію церкви, штучно підтримувану використанням незрозумілої загалу латини. Насправді ні Арно, ні жоден інший з

перекладачів Пор-Руаялю не мали безпосереднього стосунку до видання. Асамблея духовенства під тиском Мазаріні без зайвих дискусій прийняла ухвалу про заборону читання й використання книги на всій території королівства під загрозою відлучення від церкви. У листі-циркулярі до єпископів вказувалося, що Асамблея засуджує переклади *Міселя* простонародною мовою, "як нововведення, що суперечать практиці Церкви і доктрині Вселенських соборів і отців Церкви", тому що "святі тайни повинні розглядатися лише священиками та пасторами Церкви, а не світськими людьми" [Arnauld 1777с, Préface]. Ім'я перекладача де Вуазена в листі навіть не згадується, і ніяких закидів щодо перекладу в ньому немає.

На початку 1661 року до справи долучився теологічний факультет Сорбони, який звичайно підтримав рішення Асамблеї духовенства і, не обмежившись засудженням перекладу текстів церковної служби, рішуче виступив проти будь-яких перекладів Святого Письма і заявив, що ніколи не мав намірів дати дозвіл жодному зі своїх докторів схвалювати переклади Святого письма, молитовників, ритуальних книг, текстів мес чи будь-яких інших книг церковної служби чи побожних молитов, які друкуються без схвалення єпископів [Ibid.]. Фактично це не стосувалося книги де Вуазена, яка вийшла з апробацією трьох єпископів. Однак подальший текст декларації, в якому йдеться про готовність делегувати на Асамблею чотирьох своїх представників, щоб показати французьким єпископам, "наскільки факультет теології вважає огидними такого роду переклади" [Ibid.], не залишає сумнівів щодо дійсного ставлення теологів із Сорбони до перекладу французькою мовою спеціальних церковних і сакральних текстів. Сорбона на цьому не зупинилася і опублікувала в квітні того ж року висновок своїх цензорів, який засуджував 24 твердження з перекладу де Вуазена "як такі, що містять помилкові думки щодо святого вчення про Ісуса Христа, Святого Духа і свободу волі, святі тайнства, особливо Хрещення та Покаяння" [Ibid.].

У цій ситуації Арно, який разом із колегами з Пор-Руаялю здійснював великий проект з перекладу творів отців церкви і працював у гуртку де Сасі над перекладом Нового Заповіту, не міг утриматися від виступу на захист не стільки де Вуазена, скільки принципового права перекладати рідною французькою мовою теологічні і навіть сакральні тексти, щоб знайомити з ними широкий загал читачів. У *Клопотанні*, написаному Арно, очевидно разом з Вуазеном, і адресованому Асамблеї французького духовенства, автори наполягають на тому, що книга Вуазена не є простим перекладом, а перекладом, який супроводжується розлогими поясненнями [Arnauld 1777с, 95]. Вона має апробацію докторів Сорбони і, як на це вказують у своєму дозволі Великі Вікарії архієпископа Парижа, призначена не для того, щоб відправляти літургію французькою мовою, а лише щоб дати можливість, відповідно до рішень Собору Тридцяти (того самого вселенського собору, що надав *Вульгати* святого Ієроніма офіційного статусу), зрозуміти зміст латинської меси тим, хто не володіє цією мовою [Arnauld 1777с, 98]. На підтвердження правомірності подібного видання Арно наводить довгий список французьких перекладів латинської меси і

тексту Святого письма, що виходили в різні часи з відповідними апробаціями і не викликали жодних заперечень з боку церковної цензури. На можливість перекладу і необхідність розуміння того, що відбувається під час служби, вказують у своїх писаннях отці церкви й численні церковні документи, на які посилається Арно. Отже, книга Вуазена не йде всупереч багаторічній церковній традиції і має право на розповсюдження, тим більше, що ситуація з релігією у Франції така, що набули розповсюдження численні єретичні переклади й пояснення меси, повні помилок і перекручень [Arnauld 1777c, 97].

Крім цього документа, Арно є автором кількох інших текстів на захист перекладу Вуазена, написаних протягом 1661 року. В них він докладно розглядає і спростовує звинувачення в помилках і перекрученнях святого вчення, що їх нібито містила книга Вуазена. Усі ці виступи Арно мають на меті на прикладі *Міселя* де Вуазена переконати французьке суспільство і, зокрема, думаючи частину духовенства в доцільності і необхідності перекладу французькою мовою церковних текстів, щоб зробити їх зрозумілими для широкого загалу віруючих, які не володіють латинською мовою: *Отже, оскільки переклад і пояснення Міселя французькою мовою дає вірним засоби досконало розуміти месу й отримати з неї рятівні повчання, і оскільки ця книга є не менш корисною для пасторів і допомагає їм виконувати свої завдання, як про це було сказано на Вселенському Соборі Тридцяти, хіба правомірно піддавати осудові таку побожну працю? Прагнути позбавити народ такого великого блага і змусити його чути лише звуки слів меси, не розуміючи змісту, це все одно (я скористаюся словами св. Івана Золотоуста [...]), що прирівняти його до жінки, яка залишилася без своїх коштовностей, з порожньою шкатулкою [Arnauld 1777a, 107].*

Пізніше, у 1688 році, Арно так само безкомпромісно стане на захист іншого перекладу: книги Ніколя Ле Турне *Римський Молитовник латинською і французькою мовами (Le Bréviaire Romain en latin et en français. 4 vol. P., 1687)*. Ніколя ле Турне (Nicolas Le Tourneux, 1640–1686), священник, відомий проповідник і перекладач, близький до Пор-Руаяля, ще до цього став об'єктом нападок з боку єзуїтів за серію книг *Християнський рік (L'Année chrétienne)*, у якій з 1682 року вийшло 6 томів. До нього надто плодотворний перекладач де Мароль у 1659 році вже видав *Римський молитовник*, причому без зайвих клопотів, присвятивши його Мазаріні. Переклад Ле Турне вигідно відрізнявся від попереднього точністю, простою та зрозумілою мовою і водночас шляхетністю стилю. Він вийшов після смерті перекладача, з належним королівським привілеєм-дозволом і необхідними апробаціями. Однак це не завадило церковному судді винести заборонний вирок, а потім сам паризький архієпископ засудив книгу спеціальним ордонансом. Ле Турне звинуватили в нововведеннях, в тому, що він вставив туди *Місель* де Вуазена, в невірних перекладах Послання Апостолів і Євангелій, які він нібито запозичив із Монського Нового Заповіту, і т. ін. Для Арно було очевидним, що йдеться не про якість перекладу чи стилю, не про його відповідність церковній доктрині, що переслідування Турне мають лише

одну причину – його зв'язки з Пор-Руаялем. Офіційний осуд книги став сигналом для нової істеричної кампанії єзуїтів проти будь-яких перекладів Святого Письма, літургічних текстів, творів святих отців церкви, усього, що виходило зі стін Пор-Руаялю. Один із священників зайшов так далеко, що порівняв усіх перекладачів з Лютером і Кальвіном.

Хоч висунуті звинувачення були абсурдними й несправедливими, ані видавець, що мав королівський дозвіл на друкування книги, ані жоден із єпископів чи докторів-теологів, що давали свою апробацію, не сміли оскаржити рішення цензури, а сам Ле Турне дати відповідь на них уже не міг. У цій ситуації, коли кожен дивився на іншого, і *"ніхто не наважувався відкрити рота"*, Арно взяв на себе сміливість стати на захист книги Ле Турне і перекладу теологічних текстів. Обурений офіційними церковними рішеннями, у листі до Дю Воселя (*Louis-Paul du Vaucel*, французький церковний діяч, близький до Пор-Руаялю, який виконував у Римі доручення Арно) він пише про свій намір дати відповідь: *Не буду приховувати від вас те, що благаю вас не казати нікому. Я був так обурений цим жалюгідним оприлюдненим вироком [мається на увазі вирок церковного судді Парижа, який був зачитаний і вивішений у всіх церквах], що я облишив усе, щоб показати його несправедливість, нахабну брехню і помилки [Arnauld 1725a, 102]. Його відповіддю стала досить велика за обсягом праця, що вийшла під заголовком *"На захист перекладів Святого Письма, церковних літургій і творів святих отців, зокрема нового перекладу Молитовника, проти Вироку церковного судді Парижа..."* [Arnauld 1777b]. Арно у своїй книзі відкидає безпідставні формальні закиди у відсутності апробацій, в анонімності видання, легко спростовує звинувачення в неточності перекладу та невідповідності окремих місць церковній доктрині, показавши на переконливих прикладах паралельних текстів, що переклад Ле Турне відповідає майже дослівно офіційно визнаним церквою попереднім перекладам.*

Книга Арно була схвально прийнята освіченими читачами, а популярність *Римського Молитовника* Ле Турне лише зросла, про що сам Арно пише в листі до Дю Воселя від 29 жовтня 1688 року: *"Книга На захист перекладів прийнята всіма при Королівському дворі і в Парижі дуже схвально. А Молитовник, перекладений французькою, розходить так само або й краще, ніж до того, як був засуджений безглуздою церковною цензурою і Архієпископом"* [Arnauld 1725b, 139]. Вона справила враження і на багатьох церковних ієрархів.

Врешті-решт, саме такої зміни в настроях освіченої частини французького суспільства і прагнув досягти А. Арно, кінцевою метою якого був не захист окремих перекладів, а вирішення принципового питання про доступ широкого загалу французьких віруючих до сакральних і церковних текстів, перекладених зрозумілою їм французькою мовою. Він недвозначно пише про необхідність скасування цензурних заборон на такі переклади в одному з пізніших листів до Дю Воселя: *Це мене переконало, що Господь хоче, щоб я глибоко розглянув цю проблему заборонених книг, бо немає нічого шкідливішого для Церкви, так мені здається, як свобода, з*

якою в Римі забороняють найкращі книги, коли вона підтримується теологами і єпископами, які вважають своїм завданням дати дозвіл на таку рабську покірність і зайшли в ній далі, ніж будь-коли раніше. В Римі можуть помститися, заборонивши книгу, в якій насмілюються виступати проти цих заборон. Але що робити? Чи маємо відступити від правди, тому що дехто її не зносить? Навпаки, в цьому випадку маємо її відстоювати ще з більшою наполегливістю, щоб просвітити тих, кому бог дасть вуха, щоб її почути, і щоб не дати прощення тим, хто її відкине. Коли переконаємо всіх розумних людей, що до більшості цензурних заборон слід ставитися з презирством, можливо, й цензори стануть стриманішими (*Cela m'a fait croire que Dieu vouloit que je traitasse à fond cette matiere des livres défendus, n'y aiant rien, ce me semble, de plus préjudiciable à l'Eglise, que cette liberté que l'on prend à Rome de proscrire les meilleurs livres, quand elle est apuïée par des Docteurs & des Evêques qui prennent à tâche d'autoriser cette servitude, & de la pousser plus loin qu'on n'avoit jamais fait. On s'en pourra venger à Rome en défendant le livre où on ose parler contre ces défenses. Mais que faire? Faut-il abandonner la vérité parce qu'on ne la peut souffrir? C'est alors au contraire qu'on la doit soutenir avec plus de zèle, pour éclairer ceux à qui Dieu donnera des oreilles pour l'entendre, & pour rendre inexcusables ceux qui la rejeteront. Quand on aura fait comprendre à tous les gens d'esprit le mépris que l'on doit faire de la plupart de ces censures, peut-être que ces censeurs en deviendront plus retenus*) [Arnauld 1725, 390]. Ці слова Арно свідчать про його високу громадянську позицію, і навіть сьогодні вони не втратили своєї актуальності. Його полемічні виступи на захист перекладів церковних творів, так само як власні оригінальні філософські праці, сприяли остаточному утвердженню французької мови в усіх сферах її функціонування.

В статтю на матеріалі творів Антуана Арно в захисту перекладів релігійних і сакральних текстів на французький мовний простір розкривається роль великого граматики в утвердженні французького мовного простору в усіх сферах його функціонування, в отстаиванні права французів мати доступ до віри на рідній мові, його активна громадянська позиція в боротьбі проти церковної цензури.

Ключевые слова: перекладознавство, історія перекладу, переклад релігійних і сакральних текстів, переклад Біблії, право перекладу на рідній мові, церковна цензура.

On the material of works by Antoine Arnauld in the defense of translations of religious and sacred texts in French the present article observes the role of the great grammarian in the implementation of French language in all spheres of its functioning, in upholding the rights of French people to have access to the Catholic Faith in their own language, his active civil position in the fight against the censorship of the Church.

Key words: the translation studies, history of translation, translation of religious and sacred texts, translation of the Bible, the right to translate into one's own language, the censorship of the Church.

Література:

1. *Armogathe J.-R.* Arnauld traducteur / *J.-R. Armogathe* // Quaderni del Seminario di Filologia Francese, 5 (1997). Teorie e pratiche della traduzione nell'ambito del movimento port-royaliste. – Pisa : Ed. ETS, 1998. – P. 9–30 [Electronic source]. – Access mode: http://www.filologiafrancese.it/qds_paragraphi/19.pdf.

2. *Arnauld A.* Lettre DCLXIV. À M. du Vaucel / A. Arnauld // Lettres de Messire Antoine Arnauld... // Antoine Arnauld. Œuvres. Tome troisième. – Paris : Chez Sigismond d'Arnay..., MDCCXXV (1725a). – P. 101–103.
3. *Arnauld A.* Lettre DCLXXXII à M. du Vaucel du 29 oct. 1688 / A. Arnauld // Lettres de Messire Antoine Arnauld // Antoine Arnauld. Œuvres. Tome troisième. – Paris : Chez Sigismond d'Arnay..., M. DCCXXV (1725b). – P. 139.
4. *Arnauld A.* Règles pour discerner les bonnes et mauvaises critiques des traductions de l'écriture sainte en françois (1707) / A. Arnauld // Antoine Arnauld. Œuvres. Tome huitième. – Paris : Chez Sigismond d'Arnay, M. DCCLXXVII (1777a). – P. 423–466.
5. *Arnauld A.* Défense ... de la nouvelle Traduction du Bréviaire... / A. Arnauld // Antoine Arnauld. Œuvres. Tome huitième. – Paris : Chez Sigismond d'Arnay..., M. DCCLXXVII (1777b). – P. 259–422.
6. *Arnauld A.* Requête... [Au sujet de la Traduction du Messel Romain, par Monsieur de Voisin] / A. Arnauld // Antoine Arnauld. Œuvres. Tome neuvième. – Paris : Chez Sigismond d'Arnay, M. DCCLXXVII (1777c). – Appendice, p. 95–98.
7. *Arnauld A.* La Traduction et Explication du Messel Romain en langue vulgaire... / A. Arnauld // Antoine Arnauld. Œuvres. Tome neuvième. – Paris : Chez Sigismond d'Arnay..., M. DCCLXXVII (1777d). – Appendice, p. 99–125.